

І. Б. Саракун

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Лабораторії корпоративного права НДІ приватного права
і підприємництва АПрН України*

Реалізація права на одержання дивідендів акціонерного товариства

Створення будь-якої корпорації зводиться до єдиної мети — одержання прибутку. Саме ж право на одержання дивідендів вважається переважним правом акціонера, тобто таким, що має найважливіше значення серед інших прав учасників. Поряд із тим недосконалість його правового врегулювання та зловживання у сфері його реалізації зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Саме слово «дивіденд» не є суто юридичним і застосовується у повсякденному житті досить часто, що вимагає чіткого розуміння його змісту. Воно походить від лат. *dividendus* — те, що підлягає розподілу [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. (далі — ЗУАТ) дивіденд — це частина чистого прибутку акціонерного товариства (далі — АТ), що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Право брати участь у розподілі прибутку (дивідендів) товариства та право одержувати частину (дивіденди) прибутку за своєю природою — це дві самостійні можливості, які не обумовлюють одна одну. Перше із них позбавлене економічного змісту, не може окремо передаватися іншій особі, а його здійснення опосередковується участю в управлінні товариством. Рішення про розподіл балансового прибутку приймають загальні збори акціонерного товариства, які скликаються правлінням акціонерного товариства для заслуховування і затвердження річного балансу і звіту про стан справ. Брати участь у загальних зборах мають право усі його акціонери незалежно від кількості та виду акцій, що їм належать. Проте право брати участь у визначенні напрямів розподілу прибутку належить не всім акціонерам. Зокрема, власники привілейованих акцій набувають це право, якщо така можливість передбачена (ч. 2 ст. 26 ЗУАТ) статутом товариства.

Порядок реалізації цього права детально прописано у ст. 30 ЗУАТ. Зокрема, установчі документи товариства мають містити відомості про порядок розподілу прибутків, строк та порядок виплати частки прибутку (дивідендів) один раз на рік за підсумками календарного року. Право на одержання частини прибутку (дивідендів) мають особи, які були учасниками товариства на початок строку їх виплати. Учасник господарського товариства має право на одержання частини прибутку товариства пропорційно своїй частці у статутному (складеному) капіталі.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства. Для кожної виплати дивідендів наглядова рада АТ встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку таких осіб не може передувати даті прийняття рішення про виплату дивідендів.

Товариство повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати. Протягом 10 днів після прийняття рішення про виплату диві-

Акціонерне товариство повідомляє про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів фізичну особу (фізичну особу) на біржу (біржі), у біржовому реєстрі якої (яких) перебуває таке товариство.

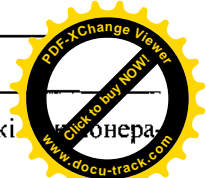
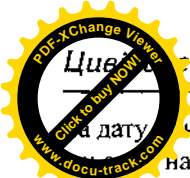
Згідно із ч. 2 ст. 30 ЗУАТ виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку в обсязі, встановленому рішенням загальних зборів АТ, у строк не пізніше шести місяців після закінчення звітного року. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства. Такий строк є надто великим, наприклад, порівняно із Законом Російської Федерації «Про акціонерні товариства», згідно із ч. 4 ст. 42 якого він не повинен перевищувати 60 днів із дня прийняття рішення про виплату річних дивідендів [2, с. 232; 3, с. 62–66]. Тому строк їх виплати видається доцільним скоротити до 4 місяців. Адже такий тривалий термін виплати може спричинити цілий ряд інших проблем, наприклад, інфляцію.

Новим Законом (ч. 1 ст. 30) не передбачено виплату дивідендів у іншій, крім грошової, формі: «Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами». Поряд із тим не існує й обов'язку товариства виплачувати дивіденди тільки у грошовій формі. Положення цієї статті є дещо категоричними та дискусійними. Адже, незважаючи на те, що грошова форма виплати є найбільш поширеною, світовій практиці відомі також інші її види, такі, як: акції товариства; оплата дивідендів у натуральній формі (майном, товарами, продукцією, послугами тощо). Тому формулювання цієї статті доречніше було би закріпити положенням такого змісту: «Дивіденди товариства виплачуються грошима. За рішенням загальних зборів дивіденди можуть бути виплачені іншим майном у порядку, передбаченому законодавством та статутними документами товариства». Така альтернативна норма могла б дозволити товариству, яке довгий час не виплачує дивіденди, розраховатися із власниками акцій майном (продукцією товариства тощо). Особливого значення вона набуває для міноритарних акціонерів, які втративши надію на отримання дивідендів у грошовій формі, будуть раді отримати хоча б якісь дивіденди.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями не залежить від наявності у товариства прибутку. Згідно із ч. 7 ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» для власників таких акцій є переважним правом. Привілейовані акції можуть випускатися з фіксованими у відсотках до їх номінальної вартості щорічно виплачуваними дивідендами. У частині 8 ст. 6 Закону йдеться про те, що акціонерне товариство розміщує привілейовані акції різних класів (із різним обсягом прав), якщо така можливість передбачена його статутом. У такому випадку умовою їх розміщення є черговість отримання дивідендів. На те, що розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті товариства, вказує і ч. 3 ст. 30 ЗУАТ.

Дивіденди за привілейованими акціями можуть виплачуватися не за рахунок прибутку товариства, а за рахунок резервного фонду. Порядок прийняття рішень щодо використання коштів резервного фонду законодавством не передбачений. Поряд з цим у ч. 5 ст. 14 ЗУАТ зазначається, що статутом товариства може бути передбачене створення фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Порядок формування та використання такого фонду встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

За рішенням загальних зборів виплата дивідендів може здійснюватися шляхом: виплати грошових коштів через касу товариства; відкриття поточного рахунка в банку; внесення грошових коштів на депозит тощо. Для здійснення виплати дивідендів з каси товариства —

чатку їх виплати подається платіжна відомість із вказівкою осіб, які на цю дату.

У разі якщо на дату закінчення виплати дивідендів не всі акціонери одержали їх, виконавчий орган товариства може або відкрити на ім'я акціонерів поточні рахунки в будь-якому з банків України і перерахувати на них суму неотриманих дивідендів (ст. 1063 ЦК України), або відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 537 ЦК внести ці кошти у депозит нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Відповідно до Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній і іноземній валютах емітенти можуть відкривати поточні рахунки акціонерам і зараховувати на них їм дивіденди. Цією Інструкцією передбачено, що для здійснення деяких видів виплат на користь фізичних осіб (заробітної плати, дивідендів і ін.) юридичні особи можуть відкривати поточні рахунки фізичним особам, уклавши з банком договір про відкриття поточних рахунків на користь фізичних осіб. Ці рахунки відкриваються на підставі надання банку визначених у п. 6.7 документів, зокрема, заяви юридичної особи про відкриття поточних рахунків за установленою формою і переліку фізичних осіб із вказівкою прізвища, імені, по батькові та ідентифікаційного номера платника податків кожної фізичної особи. Такі дані емітент може одержати із системи реєстру (при документарній формі випуску) або із зведеного облікового реєстру (при бездокументарній формі). Після відкриття рахунків товариство повинно повідомити відповідним чином про це всіх акціонерів.

Стаття 537 ЦК України передбачає можливість виконання зобов'язань внесенням боргу на депозит нотаріуса у разі, наприклад, ухилення кредитора або уповноваженої ним особи від прийняття виконання або у випадку іншого прострочення з їх боку. Порядок внесення грошей у депозит нотаріуса врегульований розд. 31 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 р. №20/5.

Передача грошей у депозит нотаріуса здійснюється за заявою емітента. Вона має містити: відомості про емітента і акціонера, а саме:

- про емітента — найменування, місцезнаходження, код ЄДРПОУ, реквізити поточного рахунка, відомості про те, що ці гроші є дивідендами за визначений рік; причини, за якими зобов'язання не може бути виконане безпосередньо (акціонер не з'являється за їх отриманням);

- про акціонера — прізвище, ім'я, по батькові, серія і номер паспорта, коли і ким виданий, місце проживання, ідентифікаційний код (тобто дані системи реєстру).

Нотаріуси при прийнятті грошей у депозит нотаріальної контори керуються Інструкцією про порядок обліку депозитних операцій у державних нотаріальних конторах та в приватних нотаріусів, затвердженою наказом Міністерства юстиції України 18. 02. 2003 р. №13/5 [4]. Відповідно до цієї Інструкції внесення в депозит приватного нотаріуса здійснюється шляхом перерахування готівки через банки чи підприємства поштового зв'язку, безготівковим перерахуванням сум із рахунка особи, що вносить гроші на депозит, на окремий поточний рахунок приватного нотаріуса. Для збереження коштів, прийнятих у депозит державними нотаріальними конторами, в органах Державного казначейства відкриваються відповідні рахунки для збереження депозитних коштів.

Повернення грошових сум особі, що внесла їх у депозит, допускається тільки за згодою депонента. Вимога про повернення коштів і згода на їх повернення мають бути викладені в письмовій формі. При цьому необхідно звернути увагу на те, що у випадку перерахуван-

в на поточні рахунки в банку вони можуть бути отримані їх власниками у будь-який час, не обмежений ніякими термінами. Набагато складнішою є ситуація із термінами збереження коштів на депозитному рахунку нотаріуса. У пункті 21 Інструкції № 13/5 зазначено, що не витребувані із депозиту грошові суми, що підлягають передачі фізичним і юридичним особам, зберігаються протягом 3-х років. Після закінчення цього терміну гроші перераховуються в дохід держави.

У разі ресстрації акцій на ім'я номінального утримувача товариство в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, самостійно виплачує дивіденди власникам акцій або перераховує їх номінальному утримувачу, який забезпечує їх виплату власникам акцій, на підставі договору з відповідним номінальним утримувачем (ст. 30 ЗУАТ).

Слід також відзначити, що на акції, викуплені самим товариством — їх емітентом, дивіденди не нараховуються і не виплачуються.

Акціонерне товариство має зобов'язання щодо виплати акціонеру оголошених дивідендів, а акціонер має право на їх отримання. Тому останньому слід мати на увазі, що відносини, які виникають між ними і товариством при невиплаті оголошених дивідендів, мають характер «боржник-кредитор». Акціонер вправі вимагати виконання боржником (товариством) зобов'язання по виплаті дивідендів у судовому порядку. Як боржникам, так і кредиторам слід враховувати положення про те, що у разі невиплати оголошених товариством дивідендів право на позов про їх стягнення виникає в акціонера з наступного дня після закінчення встановленого для виплати дивідендів строку. А підставою для подання акціонером позову є норма ст. 530 ЦК, за якою зобов'язання підлягає виконанню у встановлений у ньому строк (термін).

Поряд із цим на випадок порушення АТ права акціонерів на одержання дивідендів можна було би встановити відповідальність за їх невиплату шляхом закріплення норми такого змісту: «Акціонерне товариство несе відповідальність за порушення строків виплати оголошених дивідендів. Товариство зобов'язане сплатити акціонерам дивіденди з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення у розмірі 3 % річних із простроченої суми (якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом), а також пеню у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України».

Довготривала невплата дивідендів є своєрідною підставою для виникнення корпоративних конфліктів, невдоволень міноритарних акціонерів діями власників значного пакета акцій, виникнення підозри у недобросовісній поведінці тощо. З цього приводу в юридичній літературі набула поширення думка про те, що саме відсутність дивідендних виплат полегшує рейдерські поглинання акціонерних товариств [5, с. 27].

З іншого боку, якщо загальні збори (збори учасників) прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підмінити вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства. Законодавством не передбачено можливості виплати акціонеру (учаснику) дивідендів (прибутку) на підставі рішення суду. Єдиним винятком може бути випадок, якщо судом встановлено факт зловживання правом товариством шляхом систематичної невиплати дивідендів учасникам господарського товариства (акціонерам) за умови можливості такої виплати (наявність прибутку тощо), що має бути доведено учасником товариства (акціонером), який звертається до суду з вимогою про здійснення товариством такої виплати.

Так постановою ВГСУ від 06.12.2006 р. у справі за позовом КСП «З» до АК «К» про скасування рішення загальних зборів недійсним у частині позбавлення дивідендів п. 11, а дивідендів у сумі 50000 грн постанову Львівського апеляційного господарського суду від 25.07.2006 р. та рішення господарського суду Рівненської області від 17.05.2006 р. скасовано. У мотивувальній частині постанови ВГСУ зазначив таке.

Відмовляючи в позові, суди не дали оцінки доводам позивача про те, що мажоритарний акціонер АТ «С» незаконно відмовляє йому у внесенні змін до статуту ЗАТ «К» про визначення строків та порядку виплати дивідендів, про незаконність відмови зборів акціонерів у внесенні до порядку денного питання розподілу прибутків та виплати дивідендів за 1998–2003 роки, про систематичну відмову у виплаті дивідендів прибутковим підприємством з моменту його заснування, про крайню необхідність отримання позивачем грошових коштів (дивідендів) у зв'язку з його перебуванням у стані неспроможності (банкрутства).

ВГСУ керувався нормами ст. 13 Конституції України, відповідно до якої власність зобов'язує, а також приписами ч. 2, ч. 3 ст. 13 ЦК про те, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, а також не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, та зловживання правом в інших формах.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 116 ЦК учасники господарського товариства мають право в порядку, встановленому установчим документом товариства та законом: брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди). Відповідно до приписів п. 3 ч. 2 ст. 159 ЦК до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належать: затвердження річної фінансової звітності, розподіл прибутку і збитків товариства.

На підставі системного аналізу наведених норм ВГСУ зробив висновок про те, що право акціонерів на отримання частини прибутку товариства (дивідендів) кореспондується з обов'язком АТ виплачувати його акціонерам відповідно до строків та порядку, визначених статутом. Невизначення зборами акціонерів та статутом АТ частини прибутку, яка повинна виплачуватися акціонерам як дивіденди, може бути оцінене судом як порушення норм матеріального права акціонерами, які володіють більшістю голосів в АТ та впливають на прийняття рішень зборами акціонерів, що може тлумачитися як дії, які є зловживанням правом, і в розумінні ст. 13 ЦК виходять за межі цивільних прав.

Проте для застосування наслідків зловживання правом суд має встановити факт систематичної невиклати дивідендів товариством акціонерам (учасникам) за умови отримання товариством прибутку, відсутність господарської доцільності у невиклаті дивідендів, а також наявність вини у діях товариства, що повинно бути доведено акціонером (учасником) товариства [6].

Щонайменше цікавим є питання виплати дивідендів на державну частку. При реалізації права на одержання дивідендів таким впливовим суб'єктом корпоративних відносин, як держава, застосовуються Методичні рекомендації з проведення перевірки нарахування дивідендів, отриманих від акцій (часток, паїв) господарських товариств, що перебувають у державній власності, і перерахування дивідендів у відповідний бюджет, затверджені заступником начальника Головного КРУ 20.08.1998 р. Із цього документа випливає, що до компетенції КРУ віднесено термін і порядок виплати дивідендів, а саме: «на підставі прийнятого за підсумками року рішення про розподіл прибутку і нарахування дивідендів АТ

... суму дивідендів, що підлягає внесенню в бюджет у 5-денний термін із дня прийняття цього рішення». Далі, цитуючи наведений текст: «...якщо в статутному фонді частка державного майна, воно зобов'язано при наявності прибутку нараховувати на цю частку державного майна дивіденди і направляти їх у Держбюджет України» [7, с.133]. Про подібне йдеться у Постанові КМУ від 8.04.2009 р. «Про затвердження базових нормативів відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави» [8, 9].

Коментарі щодо цього кричущого факту порушення прав інших акціонерів — зайві. Тож слід погодитися із І. А. Селівановою, що немає ніяких підстав для такої суттєвої відмінності статусу АТ — суб'єктів державного сектору економіки від АТ без участі держави (або де вона є міноритарним акціонером) [10]. Автор акцентує увагу лише на окремих проблемних аспектах врегулювання цього корпоративного права, не звертаючись до питання функціонування АТ у різних сферах економіки (наприклад, банківській, інвестиційній, страховій тощо). Проте, виходячи із порушених питань, зрозумілою є необхідність внесення певних коректив та перегляду підходу законодавця до врегулювання правовідносин по виплаті дивідендів.

Література

1. Словарь иностранных слов. — М. : Сирип, 1996.
2. Крапивин О. М. Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» (постатейный). / О. М. Крапивин, В. И. Власов — М. : ИКФ Омега-Л, 2002.
3. Саракун І. Б. Дивіденди акціонерного товариства на сучасні проблеми та перспективи їх правового врегулювання / І. Б. Саракун // Приватне право і підприємництво: зб. наук. праць. Вип. 4, 2004 р. / редкол. : О. Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПРІ України, 2005. — 190 с.
4. Про затвердження Інструкції про порядок обліку депозитних операцій у державних нотаріальних конторах та приватних нотаріусів [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства юстиції України від 18.02.2003 р. № 13/5. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0145-03
5. Семенов А. С. Право на дивиденды / А. С. Семенов // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. — 2004. — № 2. — С. 27.
6. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин [Електронний ресурс]: Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28. 12. 2007 р. № 04-5/14. — Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
7. Здоронок Г. С. Актуальні питання діяльності акціонерних товариств / Г. С. Здоронок. — К. : Юрид. практика, 2007. — С. 133.
8. Про затвердження базових нормативів відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави: Постанова КМУ від 8.04.2009 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 375 (375-2009-п) від 15.04.2009.)
9. Держава претендує на дивіденди, які їй не платять [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.marazm.org.ua/tax_prib/4_1.html
10. Селіванова І. А. Правовий режим майна акціонерних товариств за участю держави / І. А. Селіванова // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару м. Івано-Франківськ, 25–26 верес.